

Завданням мотиваційного компонента є виявлення зацікавленості учнів українською музикою, формування стійких інтересів до вітчизняної культури. Для цього в кожний розділ посібника поряд з основним текстом введено спеціальний додатковий матеріал, що підсилює емоційне навантаження: цікаві історичні факти, висловлювання відомих митців, біографічні відомості, фрагменти з літературних, зокрема поетичних творів, документальні джерела.

Нові вимоги до побудови сучасної навчальної книжки стосуються й до апарату орієнтування й засвоєння, що має забезпечити підґрунтя для самонавчання учнів. Блок самостійної пізнавальної діяльності передбачає роботу з словниками та енциклопедіями, тобто засвоєння спеціальної термінології, потрібної для адекватного розуміння тексту. У навчальному посібнику важливу освітньо-виховну і розвивальну роль виконує багаторівнева система запитань і завдань, вміщених у кінці параграфів; вони стимулюють не тільки пам'ять, а й мислення учнів, спонукають до зіставлень і порівнянь різних музичних явищ в історії вітчизняної культури, до висловлювання власних суджень. Більшість з них передбачає попереднє прослуховування музичних творів, зокрема й у різних виконавських інтерпретаціях. Отже, без відповідної фонохрестоматії до курсу художньої культури опанування його змісту буде вельми проблематичним, через те завдання її підготовки одне з пріоритетних у найближчому майбутньому.

Література

1. Історія світової культури: Навч. посіб. / Керівник автор. колективу Л.Левчук. 2 вид. К., 1999.
2. Історія світової культури. Культурні регіони / За ред. Л.Левчук. К., 1997.
3. Основи художньої культури / За ред. В.О.Лозового. Ч.І-ІІІ. Харків., 1997-1999.
4. Українська культура: Історія і сучасність / За ред. С.Черепанової. Львів., 1997.
5. Українська та зарубіжна культура / За ред. М.Заковича. К. Знання, 2000.
6. Миртовая художественная культура. Программа факультативного курса для 9-11 классов общеобразовательной школы. К., 1989.
7. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура. (Проект) Підготували: О.Костюк, Л.Левчук, О.Рудницька, Л.Масол та ін. // Мистецтво та освіта. 1997. № 3. С.2-10.
8. Миропольська Н. Експериментальна програма «Художня культура світу» (10-11 кл.) // Мистецтво та освіта. 1999. № 1. С.18-25.
9. Масол Л., Коновець С., Комаровська О., Дремлюга М. Експериментальна програма «Художня культура України» (8-9 кл.) // Мистецтво та освіта. 1999. № 2. С.23-54.

Марія Ткач

СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТОВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: НОВІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ

На порозі третього тисячоліття для сучасного світу, доведеного безконтрольним активізмом попереднього етапу розвитку цивілізації до межі екологічної і антропологічної катастрофи, потрібні пошуки альтернативних типів принципового відношення до світу. Нова постіндустріальна епоха, що прийшла на зміну індустріальному суспільству, зумовлює потреби в суттєвих змінах як у системі суспільних відносин, так і в життєво-практичній переорієнтації людини, змінах її світовідношення, становленні й розвитку нових світоглядних принципів і настанов.

Сучасна західноєвропейська філософська рефлексія відкриває нові виміри людського буття, порушує глибинні проблеми його осмислення і витлумачення в біокультурно-соціальному контексті. Нові методологічні підходи до розуміння сутності людини, спрямовані на усвідомлення людського буття в його трансцендентному вимірі, окреслюють досить широкий діапазон сучасних уявлень про «онтологічну сутність» людини, що спичиняють до зміни загальносвітоглядної парадигми людського

світовідношення і життєдіяльності. Як наслідок, відбувається формування нової «феноменологічної онтології» людського буття, в якій проблеми людини, «людського світу» можна досягнути тільки через екзистенційні або феноменологічні виміри інтенціональної спрямованості з новим поглядом на життя, з особливим типом світовідношення.

Отже, в досягненні феномену людського буття відкриваються плідні перспективи щодо виявлення генетично закладених у людині творчих потенцій і можливостей, трансформації її внутрішнього світу, оскільки, на думку Ж.-П.Сартра, «нема іншого світу, окрім, людського, окрім світу людського суб'єкта» [6, с. 457].

В міру того, як втрачається підґрунтя для існування великих ідеологій, загальноновизнаних етичних настанов проблеми життєво-практичної переорієнтації людини і становлення нових світоглядних принципів і орієнтирів набувають особливої актуальності для всього цивілізованого світу.

Пошук шляхів до цілісного світу і людської приналежності до нього неминуче веде сучасну філософську думку до постановки проблем освіти і, зокрема, проблеми ціннісного відношення до світу.

У надрах старої парадигми освіти народжуються нові ідеї і принципи, що так чи інакше підкреслюють пріоритет людини та її свідомості, а також провідну роль гуманітарного знання.

Сучасна епоха характеризується процесами становлення нової парадигми у філософії і теорії освіти, бо система освіти із периферійної в соціальній структурі перетворюється в пріоритетну, оскільки є головним глобальним чинником розвитку людства. Через те освітній контур як інституційне функціонування певної системи цінностей повинен приймати всі сфери життя, бути стрижнем соціального розвитку загалом.

У цьому зв'язку не можна не погодитися з думкою Х.Г.Тхагапсоева, який стверджує, що всі концепції сучасної філософії освіти по суті виходять з необхідності пошуку альтернативи техногенному варіанту цивілізації, науковому раціоналізму і принципам детермінізму. Водночас автор справедливо зазначає, що цінності, а точніше — максимально широкий спектр цінностей, розуміння історизму цінностей — повинні становити ядро нової парадигми освіти [8].

Важлива думка автора також про роль символів та образів-уявлень, що нерозривно пов'язані з світовідчуттям і в той же час є найвищим ступенем нормативно-ціннісних основ освіти.

У цьому контексті варто підкреслити, що сучасна філософія бачить перспективу людства в становленні нового гуманітарного мислення і практики на основі принципів цілісності буття, культури, особистості. Під впливом парадигмальних зрушень змінюються системно-категоріальні мережі, в яких розглядаються людина, природа, світ.

Традиційні понятійні системи «природа – наука – філософія – світогляд», «природа – наука – теорія» поступаються місцем системам «Людина – Світ», «Людина – Світ людини», «Практика – Світогляд – Культура – Творчість» тощо. Фундаментальний онтологічний поворот у філософії, пов'язаний з феноменологією, герменевтикою, екзистенціалізмом тощо, посилює увагу до проблеми цілісного світовідношення. Онтологічний статус філософської герменевтики, екстраполюючись на сферу філософсько-педагогічних поглядів, приводить до висновку про те, що **головною метою освіти є сприяння знаходженню людиною свого місця у світі.** Філософська герменевтика здатна бути тим фундаментом для філософії освіти, який містить у собі загальний погляд на світ, буття, людину [9, с. 42].

Важлива особливість досягнення характерних ознак найзначущих вимірів світовідношення в тому, що завдяки цьому стає можливим новий підхід до життєвого світу [2, с. 237–240]. Адже завдяки наполегливим зусиллям безпосереднього життєвого світу і

притаманих йому форм спілкування формується цілісне світовідношення. Філософські передумови для досягнення життєвого світу не тільки як потужного шару донаукового досвіду та спілкування, а й як тієї певної онтологічної структури, в якій втілюються цілісність і безперервність особистого буття, створив М.М.Бахтін. Особливо цінним для теорії освіти є висновки вченого про пізнання як ціннісне відношення до світу.

Філософи київської світоглядної школи (Є.К.Бистрицький, В.А.Малахов, С.В.Пролеєв, В.Г.Табачковський та ін.) продовжили започатковане М.М.Бахтіним онтологічне розуміння життєвого світу і здійснили справжній прорив у загальнометодологічному осмисленні феномену світогляду, поставивши першочерговим питання духовно-практичної зумовленості світоглядної свідомості, її вкоріненості в цілісності людського світовідношення. У центрі уваги досліджень представників київської світоглядної школи — категоріальна структура світоглядної свідомості — світорозуміння, світосприймання і світовідношення, що існує в усіх формах його здійснення. Цікавими і перспективними в контексті проблеми світовідношення є думки В.А.Малахова про мистецтво як динамічну форму культурної творчості, що всім своїм внутрішнім еством відображає, з одного боку, «поліваріантність світовідношення», а з іншого, — «розкриває процес залучення до справжньої людської присутності в світі з морально-етичних позицій» [4, 5–12]. Розглядаючи принципове взаємовідношення між поняттями «світогляд» і «світовідношення», В.А.Малахов розрізняє ці категорії: у той час як світогляд за своїм теоретичним потенціалом внутрішньо тяжіє до науково-раціональних форм, "достеменно відношення до світу має духовний вимір, відображає моральну активність суб'єкта" [4, 37], виходить за межі суто світоглядної сфери.

У концепції В.А.Малахова світовідношення в подоланні традиційної світоглядної свідомості відкриває можливість для самовизначення суб'єкта у виборі ним своєї життєвої позиції в цьому незавершеному, далеко неідеальному світі. Тільки "в любові, жертвовності, співчутті людина відкриває себе як особистість, а в самій творчості відкриває для себе світ" [4, 50].

Розглядати мистецтво як особливе, своєрідне світовідношення (В.А.Малахов) означає розуміти його як цілісне відношення до світу, адже в найширшому значенні генезис художньої цілісності дано в опозиції «Людина – Світ» або «Індивід – Культура» [7, 70].

Водночас художній феномен, маючи власні ознаки цілісності, репрезентує й цілісність вищого порядку — духовну культуру. У цьому плані концептуальні ідеї В.А.Малахова щодо проблем цілісного світовідношення у сфері мистецтва особливо цінні.

Розвиваючи його ідеї в контексті естетичних проблем людського світовідношення, В.А.Личковах доходить висновку, що **основоположним принципом світовідношення ХХ ст. є переживання**. Цей принцип, на думку автора, нашаровується на наукові концепції, художні образи, педагогічні моделі, соціальні програми, філософські парадигми. Водночас світовідношення розглядається як «переживання людського буття через призму соціальності, через призму культури» [3, 132].

Варто підкреслити, що мова йде про переживання «генералізоване», в якому світ постає не фрагментарно, в певних своїх «аспектах» чи іпостасях, а як цілісність людського існування, як почуття повноти, завершеності і досконалості буття. У будь-якому переживанні виявляються екзистенціальні особливості відношення до світу, «але гармонійна взаємодія, навіть «гра» почуття і думки, сприймання, уяви, споглядання і фантазії досяжна лише в етичному переживанні» [3].

Викладені концептуальні положення яскравих представників київської світоглядної школи дають можливість безпосередньо підійти до розгляду понять «естетичне світовідношення» і «художнє світовідношення» особистості. З нашого погляду, цікавим у цьому контексті є концептуальний підхід О.О.Мелік-Пашаєва, який дає співзвучне з висновками В.А.Личковах визначення сутності естетичного переживання: «В естетичному

переживанні зовнішній світ не протистоїть людині як щось відчужено-об'єктивне, ...а відкривається як «світ людини», зріднений і зрозумілий їй, ...людина безпосередньо переживає свою співпричетність до світу... Знімається протистояння суб'єкта і об'єкта, внутрішнього і зовнішнього, людини і природи, індивіда і людського роду» [5, 95].

Отже, першою ознакою розвиненого естетичного відношення до світу О.О.Мелік-Пашаєв називає усвідомлене переживання онтологічної єдності з світом.

Звернемо увагу на той аспект естетичного відношення до світу, який відокремлений у концепції О.О.Мелік-Пашаєва і може бути підґрунтям для дефініції художнього світовідношення особистості та проблеми його становлення. Автор стверджує, що невідчужене відношення художника до світу загалом є різними гранями як особливе відношення до іншої людини, до природи, до історичного минулого. І чим більше художник здатний ставитися до чого-небудь у світі не як до зовнішнього об'єкта, а як до свого «іншого Я», тим вільніше реалізується його власна універсальність.

Особливою гранню естетичного відношення художника до світу є відношення до історичного минулого свого народу і всього людства. Усвідомлене переживання єдності з світом — це в основі своїй переживання іншого, вищого, творчого «Я», якому доступна ця нова картина світу.

Отже, це нова якість самосвідомості і самовідчуття людини в світі. Особливий інтерес в зв'язку із викладеним становить ідея «позазнаходженості» певної межі, яка на відміну від самовиявлення (сповіді, молитви тощо) характеризує перехід у реальність свого вищого, творчого «Я».

Естетична активність, створюючи форму твору, — нову цілісність, виходить за межі переживання. Ця «надбуттєва активність автора» (М.М.Бахтін) є способом перетворення світовідношення художника в художнє бачення світу (художнє світовідношення). Згідно з М.М.Бахтіним, мистецтво починається там, де життя «потребує позазнаходженої їй позазмістової активності».

Отже, розширюючи естетичний досвід і способи реалізації його в творі, людина стверджує реальність і цінність **не просто художньої картини світу, а й власного вищого, творчого «Я»**, якому вона відкривається. Завдяки цьому мистецтво, художня творчість є способом розвитку творчої самореалізації особистості. Саме зумовлює мотиваційний аспект художнього світовідношення. Водночас вихід за межі свого емпіричного «Я», трансцендування психологічних меж створює умови для розвитку духовного потенціалу особистості у сфері мистецтва.

Серед важливих концептуальних положень О.О.Мелік-Пашаєва слід виділити роль чуттєвого сприймання світу як основоположної особливості естетичного відношення.

Переживання Краси — прозорість зовнішньої, чуттєвої форми предмета, яка в момент естетичного переживання безпосередньо розкриває внутрішній надчуттєвий зміст. «Чуттєве сприймання художника (як і кожної естетично розвиненої людини) — це водночас надчуттєве сприймання, яке у формах і звуках безпосередньо схоплює «незримий» і «непочутий» духовний зміст» [5, 109].

Так автор доходить висновку, що докорінна відмінність естетичного відношення до світу від іншого полягає в спробі осмислення з його допомогою психічного досвіду, який не ґрунтується на протистоянні людини і світу, внутрішнього і зовнішнього і встановленні різних взаємозв'язків у рамках цієї вихідної опозиції, а виростає на основі їхньої вихідної єдності й універсальності людського «Я».

Спираючись на концепцію естетичного світовідношення О.О.Мелік-Пашаєва, можна вважати, що художнє світовідношення — це передусім здатність відчувати власну співпричетність до світу через потребу втілювати зміст естетичних переживань у художніх образах, тим самим утверджуючи реальність свого творчого «Я».

Становлення художнього світовідношення особистості художника-професіонала відбувається на основі усвідомленого переживання іншого — вищого, творчого «Я» в

процесі втілення художнього задуму.

Естетичне світовідношення — цілісно-особистісна характеристика людини, цінність якої не пов'язана з якоюсь сферою професійної діяльності, а має загальнолюдський характер.

Узагальнюючи викладене, підкреслимо: філософські основи проблеми становлення художнього світовідношення особистості виявляються в концептуальних положеннях філософів київської світоглядної школи, в яких світоглядна свідомість набуває нової духовної якості — здатності підноситися від розрізнених ідей та життєвих уявлень до синтезованого (чуттєвого і споглядального) бачення світу і себе в ньому.

Звідси й висновок для теорії освіти: становлення художнього світовідношення особистості пов'язане з необхідністю побудови цілісного педагогічного процесу, що забезпечив би рух від емпіричного до концептуального, від гносеологічного до культурно-особистісного, а загалом — до поглиблення культуротворчих і етико-естетичних засад.

Література:

1. Бытие человека в культуре. К., 1991. 178 с.
2. Культура и развитие человека. К., 1989. С. 237–240.
3. *Личкова В.А.* Мироотношение как переживание// *Философская и социологическая мысль.* № 5, 1993. С. 132.
4. *Малахов В.А.* Нравственное мироотношение в искусстве. К., 1992. С. 5–50.
5. *Мелик-Пашаев А.А.* Мир художника. М., 2000. 270 с.
6. *Сартр Ж.-П.* Экзистенциализм — это гуманизм// *Сумерки богов.* М., 1989.
7. *Суханцева В.К.* Музыка как мир человека. К., 2000. 175 с.
8. *Тхагапсоев Х.Г.* Образование: канун новой парадигмы. М., 1997. 99 с.
9. *Философская герменевтика и образование// Педагогика.* № 1, 1999. С.42.